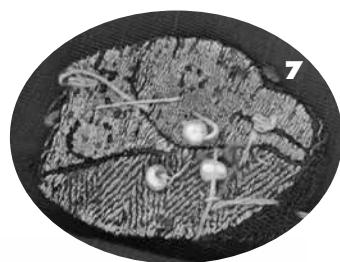

Árverésen a palásttöredék

Igazi történelmi kuriózumra licitálhattak a luxusékszerek, óracsodák, műtárgyak és festmények mellett azok, akik 2021. június 22-étől, az árveréseinek 100. évfordulóját ünneplő BÁV háromnapos centenáriumi aukcióján részt vettek. A XI. századból származó magyar koronázási palást egy eredeti darabkája került az aukció első napján kalapács alá a főváros XII. kerületében, a MOM Kulturális Központ színháztermében. Az eredetileg Szent István király és Gizella királyné által adományozott miseruhából készült palást évezredes története során számos viszontagságon ment keresztül. Az 1849-es szabadságharc után a koronázási jelvényekkel együtt egy ládába rejtve elásták. Mivel innen csak évekkel később, igen rossz állapotban került elő, Ferenc József 1867-es koronázása előtt jelentős átalakításokat végeztek rajta. A munkával a kor leghíresebb aranyhímzőjét bízták meg, akinek egyik segéde a palást átalakítása során kivett – kis méretű, arany- és selyemfonállal hímzett és három igazgyönggyel díszített – darabot megőrizte. E történelmi ereklyére 1,8 millió forinttól lehetett licitálni.

TÖRTÉNELMÜNK TANÚJA

A magyar koronázási palást története

A palást a koronázási díszöltözlet egyetlen fennmaradt darabja. Az európai textilművészet páratlan értékű kincsét eredetileg miseruhának szánták. A kazulát, vagyis palást alapjául szolgáló, gazdagon hímzett miseruhát, a rajta olvasható, hexameterben írott felirat szerint 1031-ben Szent István király és Gizella királyné készítette és adományozta a székesfehérvári Szűz Mária egyháznak. A palásthoz felhasznált selyem miseruha aranyfonállal hímzett, bonyolult mintáját valószínűleg a királyi udvar egyik nagy tudású papja tervezte, és a hagyomány szerint Gizella királyné maga hímmezte a veszprémi apácákkal.

A palást mintájának középpontjában Szent István és Gizella királyné állnak, ketjük között egy ifjú, feltehetően Imre herceg mellképe látható. Körülöttük angyalokkal övezett Krisztus-ábrázolások, Szűz Mária, próféták, apostolok és vértanúk foglalnak helyet. A kutatók szerint a palást, hasonlóan II. Henrik csillagpalástjához, kozmikus világábrázolás, a mennyi birodalommal együtt a földi társadalom ideálképe.

A feljegyzések szerint a palástot III. András viselte először, majd egészen a XX. századig a magyar királyok koronázó palástjaként használták, utóljára IV. Károly öltötte magára 1916-ban. A koronázási palástot jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében őrzik.

A palástot a koronázások előtt többször is átalakították, javították. 1849-ben, a szabadságharc bukását követően, a palástot a többi koronázási jelvénnel együtt egy ládába zárva elásták, és csak 1853-ban került elő ismét. A kívül-belül megrozsdásodott vasláda maradandó

nyomokat hagyott a paláston, teljesen átázott és kifakult. Emiatt 1867-ben, Ferenc József koronázását megelőzően, jelentős javításokat, restaurálásokat kellett elvégezni rajta, hogy ismét betölthesse eredeti funkcióját.

A munkával Klein Lujza pesti aranyhímzőt bízták meg, aki segédeivel, köztük Szentey Sándorral lehelt új életet a megviselt palástba. Az egész palástot megerősítették és jellegzetes, lila színű selyemszövettel bélelték. Ez a szövet szolgál alapul a most árverésre került palásttöredéknek is. A palást javítása során a munkálatokkal megbízott mesterek a gallér lila selyemszövet bélése alá bevarrtak egy papírba csomagolt, préselt négylevelű lóherét is. Az egyikük, Szentey Sándor még vezetéknevét is ráhímmezte Szent János apostol lába mellé a palástra. Ő volt az, aki az átalakítás során a keresztpántból kivett kisméretű, alig négy centiméteres, arany- és selyemfonállal hím-

zett és három igazgyönggyel díszített darabot megőrizte. A palástdarabot, a restaurálás jegyzeteivel együtt, halála után egy pénztárcába zárva a családjá, majd azok leszármazottjai generációkon keresztül megőrizték.

Az aukcióra került, aranszálakkal hímzett és igazgyönggyökkel díszített történelmi ereklyét az Iparművészeti Múzeum munkatársai hitelesítették. Az anyagvizsgálat, a technikai eljárások és a történelmi körülmények alapján kétségtelen, hogy az a koronázási palást eredeti darabja, amelynek felbukkanása új elemekkel gazdagította a koronázási palást fordulatokban gazdag ezeréves történetét.

A június 22-i aukción a különleges történelmi tárgyat a Magyar Nemzeti Múzeum – élve elővásárlási jogával – megszerezte. A most megvásárolt töredék a koronázási palást mellett kerül bemutatásra a Nemzeti Múzeumban.

◆ Összeállította: Weltler Ildikó

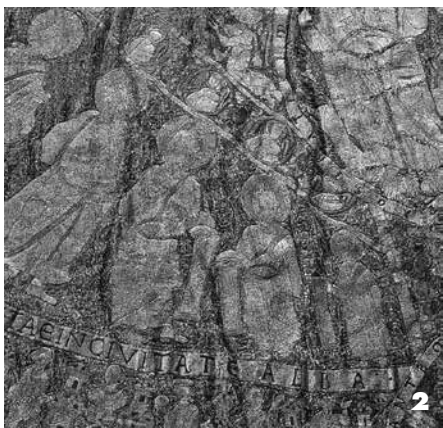
A KORONÁZÁSI PALÁST RÉSZLETEZŐ LEÍRÁSÁBÓL AZ MNM ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁSÁN

A palást alapanyaga rozettamintás bizánci selyem, amelyet csaknem teljesen beborít az aranszállal hímzett díszítés. Hátán Y alakú kereszt van. A koronázási palást villás szárain angyalok mellképei sorakoznak, a függőleges száron pedig egymás alatt, kétszer ábrázolták Krisztust. A felső képen a halál legyőzőjeként, két szömyállatot tapos el, az alsón a világ bírájaként a trónján ül. A díszítés többi részét sávokba rendezték, fölül az Ószövetség prófétái, alattuk – az adományozási felirattal elválasztva – gazdagon tagolt tornyos fülkékben az apostolok ülnek. Legalul egy-egy madárpárral elválasztott kerek medalionban a kereszténység első mártírjait ábrázolták. Közöttük, a kereszt lábánál foglal helyet az adományozó királyi pár felirattal kísért képe. Szent Istvánt drágaköves pántkoronával, jobbáiban szárnyas lándzsával, baljában országalmával, Gizellát hasonló koronával, kezében torony alakú ereklyetartóval ábrázolták. Közöttük, a kereszt szárán egy kisebb, kör alakú keretben egy ifjú – valószínűleg Imre herceg – mellképe látható.

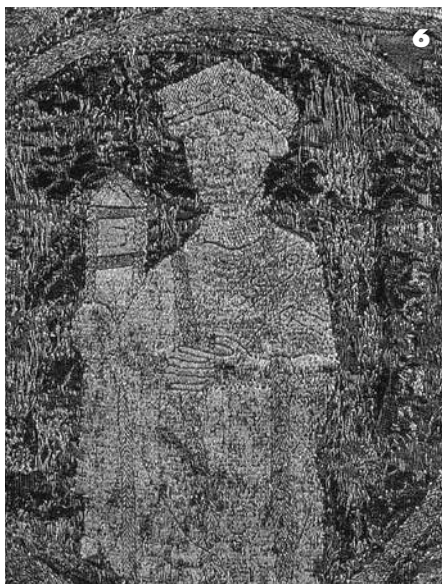
Az átalakítás alkalmával a miseruha mellrészén egy széles sávot kivágtak, s az egykori négyzet és mandorla keretelésű jelenetekből csak apró részletek maradtak meg (a mandorla mandula alakú dicsőfény: Jézus, Mária és szentek alakját övezi az ábrázolásokon).

A palást bőséges feliratai egyrészt a figurák megnevezését, másrészt a keretekre hímzett latin hexameteres értelmező szövegeket tartalmazzák. A palást a középkor egyik legismertebb himnuszának, a Te Deumnak az alakjait is ábrázolja: sorra jeleníti meg a himnuszban megnevezett angyali seregeket, prófétákat, apostolokat és szenteket.

Az átalakítás a XII.–XIII. század fordulójára körülr történhetett, ekkor jöttek divatba a vállról hosszan leomló, ujjatlan palástok. Ekkor kapta a gallért is, ami ugyancsak bizánci selyemre, aranszállal hímzett árkádós, állatfigurás díszítésű, felvart igazgyöngyökkel. Ez is, mint a palást maga, eredetileg egyházi öltözék része volt, s a XII. század második felében hímezték. Az első adat, amelyben a palást szerepel, egy III. András koronázásáról szóló feljegyzés, amely szerint „a király olyan öltözékben volt, amit már Szent István is viselt”. ❖

1. A koronázási palást rajzolatjának művészi másolata Bérczi Szaniszló eurázsiai gyűjteményéből
 2. Részlet a próféták sorából
 3. Simon apostol ábrázolata
 4. Angyalkép a paláston
 5-6. A kereszt lábánál egy-egy kerek medalionban az adományozó királyi pár, I. István király és Gizella királyné. A fölöttük látható rajzok az ábrázolásuk vázlatai
 7. A palást hitelesített árverési darabkája
 Fotók a Wikipédia magyar változata alapján

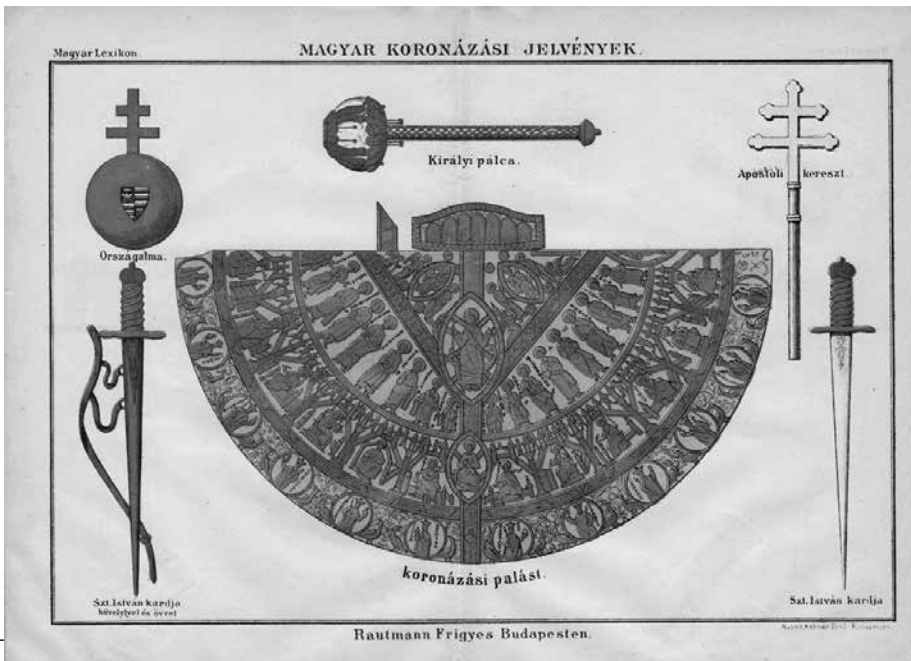
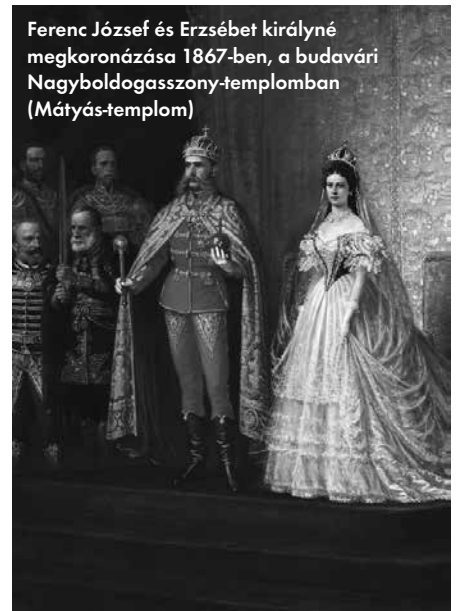
Johann Peter Krafft: I. Ferenc koronázása 1792-ben (részlet), a budavári Mária Magdolna-templomban

Az utolsó koronázás 1916-ban:
IV. Károly, Zita királyné és Habsburg Ottó

II. Mátyást 1608-ban
koronázták meg Pozsonyban

Ferenc József és Erzsébet királyné megkoronázása 1867-ben, a budavári Nagyboldogasszony-templomban (Mátyás-templom)

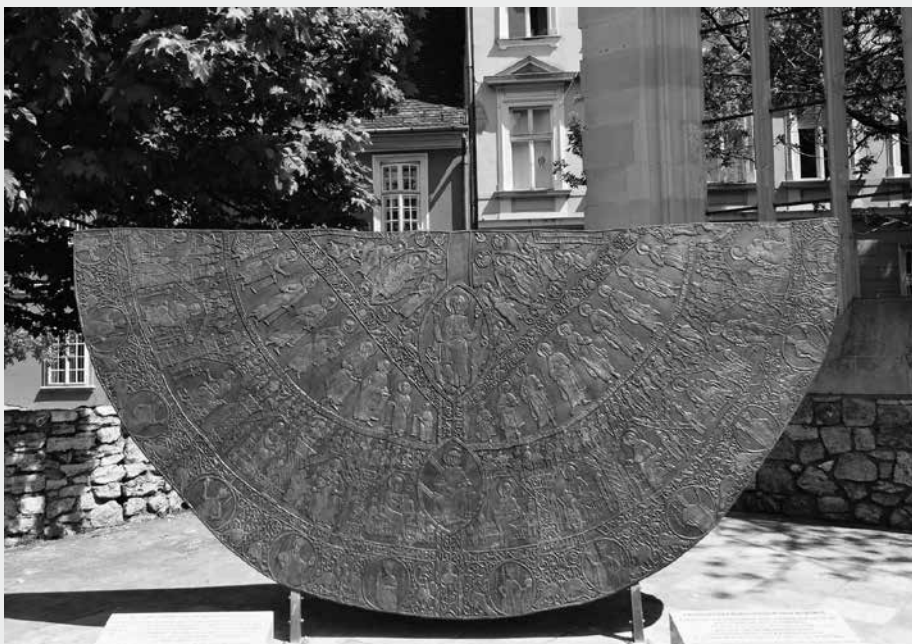

A KORONÁZÓ PALÁST BRONZ DOMBORMŰVE

Többéves munkával a 2000–2004-ig terjedő időszakban *Rieger Tibor* magyar szobrászművész megalkotta a koronázó palást bronzmá-solatát. A dombormű félkör alakban kiterítve, teljességében tárja elénk a palást ábrázolatait. A 210 cm magas és 434 cm átmérőjű bronz alkotás másfélszeres nagyítása az eredetinek. Hitelesen adja vissza a textílián néhol már nehezen kivehető eredeti hímzés vonalait. A dombormű sokáig az alkotó kertjében

állt. 2007-ben került a Budai Irgalmasrendi Kórház Árpád fejedelem úti épülete fala mellé, Kozma Imre atya felajánlására. Az alkotást 2017-ben a Budavári Önkormányzat helyeztette a végleges helyére. A Várban, a Mária Magdolna-romtemplom fennmaradt területén, annak szentélyében áll, és az *A magyar királyok koronázó palástja bronzban megjele-nítve* címet viseli. ♣

(Weltler)

Cs. Szabó László az otthonában

SÁGHY ILDIKÓ

A MÚLTÉPÍTŐ

Cs. Szabó László küldetéses szerepvállalásához honi irodalmi létünkben talán a fenti különös jelzővel közelíthetünk a leginkább. Ennek meglátására annak az MMA-as portréfilmnek a révén jutottam, amelyet nemrégiben, június közepén In memoriam Cs. Szabó László címen vetítettek az M5-ös tévécsatornán. A film végén a szerkesztő Csoóri Sándor 2002-ben elhangzott szavait idézi Cs. Szabó kapcsán: „Kellott jönnie egy embernek a magyar szellemi életben, aki elkezdte a múltat is építeni. Mert a múltat is építeni kell. Helyre kell tenni mindent, mert ami nincs a helyén, az, mint kísértet, visszajár közénk.” És Csoóri fogalmazta meg azt is: „Cs. Szabó László nincsen bent a magyar kulturális életben olyan módon, ahogy bent kellene lennie. Holott mögötte hihetetlen európai kultúra halmozódott fel, ez olyan, mint a Mount Everest, meg kell mászni!” Mostani összeállításunkkal – a filmrészletek, valamint a filmben szereplő jeles szerzők jóvoltából – szeretnénk hozzájárulni ahhoz, hogy a Cs. Szabó Lászlóról alkotott kép teljesebb legyen.

Égbolt a határok fölött

*(Papp Gábor Zsigmond rendező kérdezi
Illyés Máriát és Kodolányi Gyulát
a Cs. Szabó Lászlóról készülő tévéfilmjéhez.
A beszélgetés a filmben elhangzott interjú
szerkesztett, rövidített változata.)*

– Kezdjük azzal a beszélgetést, hogy milyen kapcsolatuk volt Cs. Szabó Lászlóval és milyen embernek ismerték őt meg?

Illyés Mária: – Nemrég találtam meg egy levelezőlapot, amelyen Cs. Szabó azt írja apámnak Párizsból: „Örülök, hogy megismerkedtem Flórával és a kislányoddal.” Ez valamikor 1958–59-ben lehetett. Párizsba nyilván azért jött át, hogy édesanyjától bizalmas értesüléseket kapjon az itthoni helyzetről és a bebörtönzött írókról, elsősorban Déryről. Ma is kevésbé ismert, hogy a Déry Tiborék kiszabadítására indult nyugati kampány motorja Angliában Cs. Szabó volt; ő T. S. Eliotot riasztotta ebben az ügyben. T. S. Eliot erre vonatkozó levele a Cs. Szabó hagyatékkal bekerült a Petőfi Irodalmi Múzeumba, Botka Ferenc közölte is a Déry-levelezés megfelelő kötetében. Mi erről a Cs. Szabó akcióról először atlantai barátunktól, Ronald Schuchardtól, T. S. Eliot hagyatékának gondozójától hallottunk. Az első felnőttkori emlékem Cs. Szabóról 1963-as, amikor apám egy British Council-meghívásra Angliába tudott utazni, és azt hiszem, azért vállalta ezt az utat, mert 1963 fordulóján volt a számára, akkor vált lehetővé, hogy meglátogassa a régi, emigrációban élő barátait, hogy lássa, milyenek lettek, mi történt velük. Ugyanakkor meg akarta ismerni az '56-os emigránsnemzedéket is. Akkor ismertem meg én igazán Cs. Szabót. Lebilincselő volt a műveltsége, a kedvessége, a beszélni tudása, az emberekkel a kapcsolata, igen jó kiállású férfi is volt, tehát teljes mértékben lenyűgözött. Számomra a legbámulatosabb az volt, hogyan tudott figyelni a másik emberre. Egy olyan fiatal egyetemistára, aki én voltam – még teljesen tudatlan, tájékozatlan! Komolyan figyelt, kérdezett. Aztán később visszatértem hozzájuk, 1966 nyarán ott laktam náluk, amikor Londonban voltunk a

férjemmel együtt. Sokat jártam múzeumba és nyelviskolába. Valahányszor hozzájuk visszakerkeztem a délutáni órákban, az első kérdése az volt, hogy mit láttam, én pedig elmondtam a múzeumi benyomásaimat. Rögtön volt neki mondanivalója azokról a festményekről, azokról a művekről. Nagyon sokat tanultam tőle művészettörténészként is.

– Gyula, önnek milyen személyes emlékei vannak Cs. Szabóról?

Kodolányi Gyula: – Én az 1966-os nyáron ismerkedtem meg vele, amikor sikerült egy rövid British Council-ösztöndíjjal és a munkahelyem, a Corvina Kiadó ajánlásával kimennem Londonba. Talán két hónapos út lehetett ez. Az élményem ugyanaz volt, mint a feleségemé. Szerettem azt, amikor valakinek a tehetsége természetesen mutatkozik meg a napi érintkezésben is, egy energiakiáramlásban. Cs. Szabó Lászlóban ezt lehetett érezni, ezt a hihetetlen szellemi energiát. De nem csak szellemi energia volt ez. A feleségem mint művészettörténész is nagyon érdekelt volt az ő észrevételeiben, mert hiszen Cs. Szabó is képzett művészettörténész volt, és a művészet szellemiségét, de sajátos problémamegoldásait is értette. Cs. Szabó nemcsak ezért volt érdekes, hanem azért, mert ő volt a londoni

szellemi emigráció egyik vezéralakja. A másik: Szabó Zoltán. Hozzá kell tenni ehhez, hogy Illyés Gyula számára, akit teljesen összetört az '56-os forradalom bukása, depresszióba került, és kórházba, hónapokra – számára a legfontosabb szellemi partnerek közül az élete utolsó két évtizedében talán az első volt Szabó Zoltán és Cs. Szabó László. Ettől a '63-as úttól kezdve, amely a forradalom utáni első jelentős útja volt Nyugatra, úgy tudom, minden lehető alkalommal találkoztak. Ha tudták, hogy Illyés utazik, és tudták, mert leveleztek egymással, Bécsbe, Salzburgba, Franciaországba, Belgiumba, akárhová, Zoltán és Csé biztos, hogy azonnal utaztak ki, hogy találkozzanak vele személyesen. Tulajdonképpen ezekben a barátságokban megtestesült a magyar irodalom határok feletti egysége is. Valójában ezek soha nem bomlottak meg, a szörnű politikai események és a személyes kapcsolatok akadályoztatása ellenére sem. Ők mind a 30-as évek óta voltak egymás barátai, és a 30-as évek csillagfényességű magyar reformnemzedékébe tartoztak mindnyájan. Itthon kettejükéről keveset tud a közvélemény, mert hiszen elmentek a kommunista hatalomátvétel után Nyugatra, illetve kint voltak, és nem jöttek haza. Ők egyfelől világpolgárként nyújtottak hatalmas szellemi teljesítményeket, és becsülésüket a magyar kultúra értékei iránt csak megerősítette az angliai távlat. Másfelől pedig a sok kontinensre terjedő emigráns magyar szellemi életnek voltak köztestületű és fáradhatatlan szervezői. Nagyon nagy élmény volt Cs. Szabó Lászlóval megismerkedni. Született tanár volt. Kiselőadásokat tartott – mindenről. Ettük házukban a választékos ebédet, amit a felesége, Bözsi főzött meg, aki neves rádióbemondóként és riporterként utánaszökött Magyarországról 1949-ben, és kint házasodott vele össze. Nézelődünk évés közben, és ő látja rögtön a szemünkön, hogy elcsodálkozunk, milyen alacsonyak a belső mennyezetek Angliában. Csé erre rögtön tart egy kiselőadást arról, hogy tulajdonképpen ez hajósnép, ezért ilyen kicsi a belmagasság, mint egy hajókajútban, mert az angolok hajósnép.

Sirokai Zsuzsa, Illyés Gyula, Csé és Szabó Zoltán
Londonban, 1967-ben

Nagyon mulatságos volt a ház, gyönyörű volt a lakás, ahol laktak. Ez a Gloucester Mews 48. alatt volt, London központjában, egy olyan cím, amelyet sosem felejték el. A Mews tulajdonképpen XIX. századi városépítési alkotás, keskeny utca, a módos felső középosztály házsora mögötti kocsisházak sora volt. Hosszú sikátor, kis, keskeny utca a két nagy utcára néző házsorok között. Arra nyíltak az istállók, és ezek úgy voltak megépítve, hogy a kocsiszin fölött volt egy lakása az úri kocsisnak. Lent, a színben a kocsit és a lovakat tartották. Ilyen lakásban éltek Csé és Bözsi, nagy ízléssel, az ő és Bözsi ízlésével berendezve metszetekkel, gyönyörű tárgyakkal. Lent pedig az egykori kocsiszin könyvtár volt, amelyben már a padlón is oszlopokban álltak a könyvek, művészeti albumok, melyekből eggyel-eggyel megajándékozta Ikát s engem. Hatalmas műveltségét szokták kiemelni, de ő ennél több is volt, nagy szellem, akin a műveltség és a világ értése magasrendű szemléletben találkozott. Ez a gyűjtemény került aztán Sárospatakra az ő ajándékaként, mert a sárospataki kollégium könyvtárának vezetője Újszászy Kálmán volt akkor, s ő tudta, hogy ez micsoda kincs. Ez volt Cs. Szabó gimnáziuma, a Sárospataki Református Gimnázium, és rájuk hagyta a könyveit. Ez a sárospataki könyvtár különben Magyarország egyik legcsodálatosabb, épségben maradt történelmi gyűjteménye. És ott is helyezték el Csé hamvait 1984-ben, a sárospataki temetőben

– *Még egy pár mondatot beszéljünk Illyés és Cs. Szabó kapcsolatáról. Ők egy generáció voltak, Cs. Szabó három évvel született később, mint Illyés Gyula, és egy évvel később halt meg. Gyakorlatilag párhuzamos életrajzok az övék. A háború előtti terminológiával mondván Illyést a népiesekhez szokták sorolni, Cs. Szabót pedig az urbánusokhoz, mégis hatalmas barátság volt az övék, semmifajta szellemi, ideológiai ellentét nem volt közöttük. Mi lehetett ennek az oka?*

Illyés Mária: – Apám és Cs. Szabó egészen más milióból indult. Egyikük a Dunántúlról, a másik Erdélyből, egyik katolikus, a másik református családból, és még lehetne sorolni: szegény és jómódú... Tulajdonképpen a francia kultúra, a szellem, Párizs hozta őket össze. Volt egy rövid időszak apám emigrációs korszakában, a húszas évek elején, amikor Cs. Szabó is Párizsban tanult. Nem tudom, hogy találkoztak-e akkor – azt hiszem, hogy nem volt kapcsolatuk, holott közös jóbarátjuk volt Gara László, aki Cs. Szabónak iskolatársa volt, apámnak pedig akkor már jóbarátja, egy francia nyelvű magyar antológiába dolgoztak, verseket fordítottak. De apám akkor egészen más körében forgott a francia kultúrának, a francia világnak. Egyrészt az akkor tömegével kitóduló magyar munkásfiataloknak a körében, a franciaországi magyar munkásémigrációban, másfelől pedig a francia szürrealista, avantgárd költők, írók körében, Cs. Szabó

viszont Teleki Pál kultuszminister stipendiumával jutott ki, és szerényen élt ugyan, de mégsem küzdött azokkal az anyagi gondokkal, amelyekkel apám, akinek két kezével kellett a betevőt megkeresnie. Elment könyvtökhöz dolgozni néhány hónapra, aztán, amikor elég pénze gyűlt össze, akkor járt a Sorbonne-ra. Cs. Szabó szerény körülmények között élt, de gondtalanabban. A szürrealizmus mind a kettőjüket megérintette, de úgy érzem, hogy a francia kultúra volt az, ami összehozta őket, a francia kultúra szeretete közös ízlést alakított ki bennük. Cs. Szabó sokra becsülte apám költészetét, írásait. Személyiségükben is sok a közös vonás, hasonló temperamentum, hasonlóan látták a magyarság sorsát. Cs. Szabó elkötelezett volt a magyarság sorskérdései iránt, apám ugyanúgy. Kényszerűen szakadt meg a kapcsolat, amikor Cs. Szabó eltávozott Magyarországról. Volt egy időszak, amikor levelezni sem tudtak. A Rákosi-korszakban Cs. Szabó politikailag igen kemény cikkeket írt, a magyar közélet szereplőit és magát a magyar közéletet kiméletlen keménységgel és éllel támadta. Úgyhogy ekkoriban nem akart apámnak írni, mert árthatott volna neki. '56 után pedig apám lényegében anatómia alá került, és Cs. Szabó akkor is gyakran a feleségének a nevében írt, mert tudták, hogy létezik levélcenzúra, és miért is szolgáltatott volna ki saját bizalmas életükről adatokat illetéktelen olvasóknak, cenzoroknak? A magyar irodalom a trianoni békeszerződés után szétszakadt. Apám mint fiatal emigráns a húszas évek Párizsában megtapasztalta ezt. Ekkor a Bécsben és Berlinben élő avantgárd költőkkel volt kapcsolatban. De a 20-as évek második felében – már itthonról, Budapestről – levelezésbe kezdett a trianoni határon túl élő írókkal, költőkkel és azokkal is, akik Moszkvába kerültek – amennyire lehetett. Ha módjában volt olyan fórumokban cselekvő szerepet vinni, amelyek határon túli és emigráns költőket is be tudtak mutatni, mindig meg-

tette, akár a *Nyugat*, akár a *Magyar Csillag*, akár a *Válasz* szerkesztése idejében. Az volt tehát a nézete, hogy a magyar irodalomnak egységesnek kell lennie, és tragédia, ha az, amit az irodalomnak képviselnie kell, a szellemi élet szétszakad, illetve, ha a szellemi élet (az írók) elszakadnak a saját közönségüktől. A két háború között könnyebb volt a szellemi életnek a határokon átívelnie, de 1947–1948 után Magyarországon ezt akadályozták. Tehát nem csak a Nyugatra került emigránsok nem tudtak bekapcsolódni a hazai szellemi életbe, hanem az úgynevezett szocialista országokban élő magyar kisebbség írói és költői sem. Apám azon volt, hogy ezeket a kapcsolatokat, amennyire lehet, erősítse. A határok fölött átnyúló szellemi és irodalmi élet azonban a 60-as évek elejéig kizárólag spirituális volt és az elite korlátozódott. Akik hallgatták a Szabad Európa Rádiót, a Vatikáni Rádiót, az Amerika Hangját vagy a BBC adásait, azok bele tudtak kapcsolódni, de milyen visszajelzést kaptak a nyugati magyar írók a magyar közönségtől? Úgyszólván csak az odalátogató – kiváltságos – magyarországi értelmiség szava jutott el hozzájuk. Ennek ellenére hallatlanul jól informáltak voltak. Cs. Szabó, Szabó Zoltán, Sárközi Mátyás, Siklós István, Czigány Lóránt, Határ Győző, Gömöri György és a többiek jobban ismerték a magyar irodalmi újdonságokat, mint az itthon élő magyarok. Az ő munkásságuk azonban csak töredékesen jutott el Magyarországra. Apámnak az volt a véleménye, hogy be kell kapcsolni a külföldön élőket, akár Nyugaton, akár másutt élnek, a hazai szellemi körforgásba, ez volt az úgynevezett *ötágú sip* gondolata.

– *Térjünk át arra, amit Mária is már érintőlegesen említett, Cs. Szabó magyarságképére.*

Kodolányi Gyula: – Cs. Szabóval kapcsolatban két nagyon fontos dolgot emelnék ki.

Illyés Gyuláné, Szőnyi Zsuzsa, Illyés Gyula és Cs. Szabó László a Puli-tanyán

69 m de Grande Avri 75
495.21.3

Kedves László,
Nagyon örülök a sors változás-
nak! December 22-23-án Nantoban lennél
(Wessal, 49 quai de la Fosse, Gielin) és
24. én ismét (4. szobában), - de az új színház
sz. épülettel, egy kicsit más hangulat
között, vagy nemjártál mi le lehet készítené.
Ez a színház az új színház a
Jean de la Plume s a modern színház művészei
is, - de a régi színház - te a régi színházban
s a kimerő munka - a régi színházban
művészei melletti erőtől valószínűleg.
Ben Casson-el a színházban a színházban
készen állsz a színházban a színházban
villám - a színházban a színházban a
színházban a színházban a színházban
De nem lehetne mindegyikben

miért éppen Shakespeare-t választottad
a belvárosban?
Örülök, hogy Jean Gaspardot választottad
hanafi vagy, - és a belvárosban a színházban
élettel minden úgy megy!
Tegnap este a színházban a színházban
villám - a színházban a színházban a színházban
élettel minden úgy megy!
Hosszú napot töltötél. (Készen
leg is a színházban a színházban a színházban)
A régi színházban a színházban a színházban
élettel minden úgy megy!
Egy
Egy
Egy
(Tel.: Bal 15-77)

**Illyés Gyula levele Cs. Szabó Lászlónak
1969 decemberében**

Szokás és olykor némileg kicsinylő szájjal mondják azt rá, hogy ő européer esztéta volt, vagy esszéista. Mít jelent ez Cs. Szabó László esetében? Én magam az esszé műfaját nagyon nagyra becsülöm, és úgy érzem, hogy valahol a vers és a próza határvidékén van az esszé, egy hallatlanul nagy kiterjedésű, rugalmas műfaj, amely magasban, mélyben is óriási területeket tud bejárni. Ez Cs. Szabó esetében különösen igaz. Cs. Szabó olyan író, aki valódi legjobb regényeit művészetrajzokba, kis esszébe írta bele. Amikor ő ír egy alkotóról, azt olyan olvasni, mint egy regényt. Fantasztikus átélésével a kornak, az életrajz részleteinek, a személyiségnek és az alkotás módjának olyan szintéziseit hozza létre, hogy az ember a legnagyobb izgalmal olvassa. Olyan, mint egy nyomozás. Nagyon érdekes, hogy amikor regényt ír, vagy

amikor verset ír, mert költő is volt, és minden költő elsősorban költőnek tartja magát, azok a művek nem olyan erőteljesek. Nagyon érdekes, hogy a valódi regényei az esszéiben vannak benne. Ezt nagyon jól lehet látni például a Shakespeare-könyvében. 1987-ben jelent meg Magyarországon, nem sokkal a halála után, és még őáltala sajtó alá rendezve, amelyben összegyűjtötte a legjobbait azoknak az esszéknek, amelyeket a nagy angol íróról írt harminc év során... Ez a könyv egy más dimenzióba emeli Shakespeare-t. Nem csak arról van itt szó, hogy ő harminc éven át száz meg száz Shakespeare-előadást látott a Royal Shakespeare Company és a National Theatre fantasztikus rendezéseiben a Peter Brookétól kezdve Trevor Nunnéig Stratfordban meg Londonban... A halála után egy kicsivel megjelent önéletrajzi könyvében – *Hüllő árnyékban* – olvashatunk először arról, hogy Kozma Miklós – korábban belügyminiszter – misszióra küldi őt ki Párizsba 1939-ben, amiről azt mondja neki: „Amit most neked elmondok, abból egy mondat sehol nem lesz leírva!” Cs. Szabónak ki kellett mennie diplomata státuszban, hogy a francia katonai elhárítás és a finn katonai elhárítás embereivel megbeszélje, hogy a finn–szovjet háborúban harcoló magyar önkéntesek hogyan fognak kijutni Finnországba – tudniillik az ő lezárt különvonatuknak meg kellett kerülnie az akkor a szovjetekkel szövetséges Németországot ebben a küldetésben, s ezt Franciaországon át tudták megszervezni. Azt írja Cs. Szabó, ha a szovjetek nyomára jutottak volna ennek az akciónak, akkor biztos, hogy kapott volna tíz év gulagot. De én továbbmegyek, ha '49-ben vagy azután találják meg, akkor sokkal rosszabbul is járhatott volna. Biztos, hogy neki részben ezért kellett emigrálnia. Azért is kellett emigrálnia, mert édesapja, Cs. Szabó Kálmán ezredes tagja volt a Magyar Testvéri Közösségnek, és ő büjtötte a kommunisták által körözött Dálnoki Veress Lajos volt vezérkari főnököt, aki szeretett volna az amerikai követségre eljutni, és ilyen módon az amerikaiak kicsempészték volna az országból; '47-ről beszélünk. Az apját ki tudták húzni a perből – de mindkét ügy előjöhett volna valamikor. És hogyan gazdagítják ilyen vállalások egy nagy író művét? – mert Cs. Szabó nem esszéista volt pusztán, meg nem rádiós, hanem nagy író. Ilyen tapasztalatai révén, mert merészelt veszélyesen élni, sok mindent megért, ami más íróknak nem jut osztályrészül. Cs. Szabó esetében egy olyan ember beszél Shakespeare életéről és művéről, aki tudja, hogy melyek lesznek a tétek, amikor valaki a nagypolitika közelébe kerül. Mert ritkán írnak teljes beleérzéssel a Shakespeare-méltatók arról, hogy Shakespeare pártfogói az ország legmagasabb vezetői voltak, akik közül például Essex grófját kivégezték, mert lázadást szervezett a királynő ellen. Vagy hogy Shakespeare színháza ellen rendőri eljárás folyt, mert Essexék a felkelésük napjára azt kérték a színháztól, hogy a Macbethet adják elő, ahol is a királyt megölik. Utána ál-

lamtanácskozás folyt arról, hogy nem voltak-e ő és a színészek is tagjai az összeesküvésnek... Ezért van, hogy ő az, aki a magyarok közt a legjobban érti Shakespeare-t. És az angolok közt is kevés párja akad ebben – mert ehhez, úgy látszik, magyarnak, közép-európainak kellett lenni a XX. században. Természetes ezek után az is, amit korábban mondtam, hogy miért volt Illyés, Cs. Szabó és Szabó Zoltán között ilyen erős a kötés. Azért, mert tulajdonképpen így valósult meg a *haza a magasban* eszménye, hisz az a magyar világ, ahol ki lehetett mondani mindent és egyenesen lehetett beszélni, az bizony harminc éven át Nyugaton volt. A nyugati magyar emigrációnak ez óriási jelentőséget adott a mi történelmünkben.

– *Említsünk meg két dolgot, ha már Cs. Szabó magyarságtudata, hazaszeretete szóba került, két olyan történelmi eseményt, amelyben Cs. Szabó íróként is megnyilvánult. Az egyik Észak-Erdély 1940-es visszacsatolása: Cs. Szabó kimegy tudósítani, és ír erről egy könyvet Erdélyben címmel, s végigköveti a magyar csapatokat és Horthyt, ahogy végigjárják Kolozsvártól Csíkszeredáig Észak-Erdélyt.*
Kodolányi Gyula: – A háttéréről beszélnek ennek a dolognak. A közelmúltig a magyar szellemi életre és a nemzettudatra ráerőltettek egy hamis, kommunista ítéletet, amely még a

Illyés és Cs. Szabó

legjobbakk közül is sokakat hatása alatt tartott, miszerint Észak-Erdély s a többi terület visszacsatolása a bécsi döntésekben szégyellni való dolog volt. Ez nem igaz. Nem szégyellni való dolog volt, hanem tragikus. Azt gondolom, hogy a kor legjobb elméi, de maga Teleki Pál is tudta, hogy a németek el fogják veszteni a háborút, hogy ez nem a mi háborúnk, de bele-sodródhatunk a németek oldalán, és hogy nem lesz hosszú életű ez a visszacsatolás, de úgy gondolták, hogy meg kell erősíteni a külhoni magyarságot és a magyar szellemet is azért, hogy élünk ezzel. Például a Magyar Rádió elragadtatott tudósítását Horthy kassai bevonulásáról Márai Sándor közvetítette – ezt jó tudni. Kolozsvárott pedig egy rendkívüli magyar könyvhetet rendeztek, amelynek a szervezője a később ártatlanul kivégzett Szombathelyi

Ferenc vezérkari főnök volt, és a 30-as évek fiatal reformnemzedékének színe-virága lement Kolozsvárra, köztük természetesen a két nagy erdélyi író: Cs. Szabó László és Tamási Áron. De ott volt Illyés Gyula is, a nagybátyám, Kodolányi János is, és elragadtatva írnak Kolozsvár szellemiségéről, amelynek az európai kultúráját mind a ketten magasabbra becsülték, mint Budapestét. Cs. Szabó maga is úgy érzi, hogy Budapest európaisága egy parvenü, felületes európaiság Kolozsváréhoz képest. Bizony Tamási is írt akkor egy riportkönyvet, ami természetesen be lett tiltva a Kádár-korszakban. Azt gondolom, úgy kell tekintenünk, hogy nem volt olyan magyar író, József Attilától kezdve Herczeg Ferencig, aki azt gondolta volna, hogy Trianon igazságos volt. Nem volt jelentős magyar szellemi ember a bécsi döntések idején, aki azt gondolta volna, hogy nem érdemeljük meg ezeknek a területeknek a visszacsatolását. Ezen nincsen magyarítani való, ezt vállalni kell, mint ahogy vállalunk kell azt a rossz sorsot, amely sajnos ismét megpecsételődött, hiszen a párizsi békeszerződés, az 1947-es, azt hiszem, még szigorúbb volt a trianoninál is.

Cs. Szabó László látogatásán az Illyés családnál

– A másik nagy esemény pedig 1956. Cs. Szabó akkor már nyolc éve nem Magyarországon él, és tulajdonképpen a Rákosi-korszakot nem a saját bőrén érezte meg, csak a magyarországi hírekből, mégis ír egy olyan beszédet 1956. november elsején Gyász és megdicsőülés címen, amit elmond a BBC-ben, amelyből kitűnik, hogy szívvel-lélekkel a forradalom mellett áll.

Kodolányi Gyula: – Ez így van. A nagy írónak, akiket említettem, elsősorban Cs. Szabónak és Szabó Zoltánnak, hihetetlen lelki megerősítést hozott a magyar forradalom. Jellemző például, hogy ők csak rádióközvetítések révén tudták követni a hazai fejleményeket, mégis Szabó Zoltán 1953-ban milyen éles szemmel írja meg, mekkora a jelentősége a híres június eleji Nagy Imre-beszédnek, annak a kormányprogramnak, ami gyakorlatilag a rákosizmus bukását jelentette, és valamilyen értelemben biztos, hogy az első lépés volt a forradalom felé,

mert felszabadultak tőle az emberek lelkileg. Ők együtt lélegeztek az otthoniakkal, élték a történelmünket, és ez azt is jelentette, hogy az elképesztő vérvesztésben, amely bennünket itthon 1956-ban a disszidálás hullámával ért, ők rögtön felismerték a maguk történelmi küldetését, és vállalták a szellemi keresztapaságot vagy mostohaapaságot a kiérkező értelmiségiek felett, és ezek nem akármilyenek voltak! A kétszáz ezer embernek jelentős része nagyon magasan képzett, komoly értelmiségi vagy szakmunkás volt, és ezekkel a fiatalokkal, akik közül a feleségem már többeket megemlített, ezekkel alkottak meg egy nagyon jól szervezett, nagyon kiterjedt, óriási magyar szellemi hálózatot. Sajnos Márai volt az, aki ebből kilógott, mert bár megírta szép karácsonyi versét a gyászoló Budapestről, azt mondta, hogy ő nem akar találkozni a bolsevik agymosás által megfertőzött fiatal magyar disszidensekkel. Lehet, hogy később rájött, megint áldozatul esett a kóros alkati bizalmatlanságának, de ez volt az első reakciója. Viszont Cs. Szabó meg Szabó Zoltán tárt karokkal fogadták őket, és a londoni emigráció más vezetői is. Révay András tartozott még ebbe a körbe. 1956 szellemét természetesen ők aztán tovább is éltették minden lehető módon.

– Végezetül még pár mondatot beszéljünk arról, hogy milyen volt Cs. Szabó mint művészeti író, művészeti gondolkodó, hiszen évekig tanított az emigrációja előtt a Képzőművészeti Főiskolán is.

Illyés Mária: – Sajnos, én akkor még nem voltam abban a helyzetben, hogy hallgathattam volna őt, de a „szalonjában” hallgattam, valahányszor találkoztunk. Főleg az írásaiból tudhatjuk azt meg, hogyan és miképpen látta a művészettörténetet, a művészetet, az elmúlt korok művészetét. Nem végzett levéltári kutatásokat, egyes műtárgyakat múzeumi kutatásban sosem vett görcső alá, viszont minden hozzáférhető, elérhető műemléket Olaszországban, Franciaországban, Angliában és másutt megnézett. Olaszország és Franciaország volt az igazi térénuma, élt is Olaszországban. Mindent megnézett, azután mindent elolvasott, ami megjelent és azután ebből a kettős élményből szintézist alkotott, ez az ő esszéírásának a lényege. Ő akkor valóban, ahogyan a férjem mondja, írói szemmel, írói alkotóerővel belevonva ezekbe az esszébe a történelmi és társadalmi tényeket is, írta meg a műtárgyakról a saját véleményét, ahogy látta ezeket. Nagyon fontosnak tartom kiemelni, hogy ő elsősorban az esztétikai élményért ment megnézni a műveket. Első volt számára az esztétikai élmény, amely érzelmi élmény volt, ebből születtek az írások. Nem úgy közelített a műtárgyakhoz és a művészethez, ahogy nagyon sokan, hogy az elsődleges cél a leírás, a rögzítés, és utána jön az élmény, hanem nála az esztétikai és érzelmi élmény után következett az írás. Ennek a folyamata úgy történt, hogy kapott lehetőséget a BBC-ben arra, hogy szabadon kiválasztva a témáját a művészetről

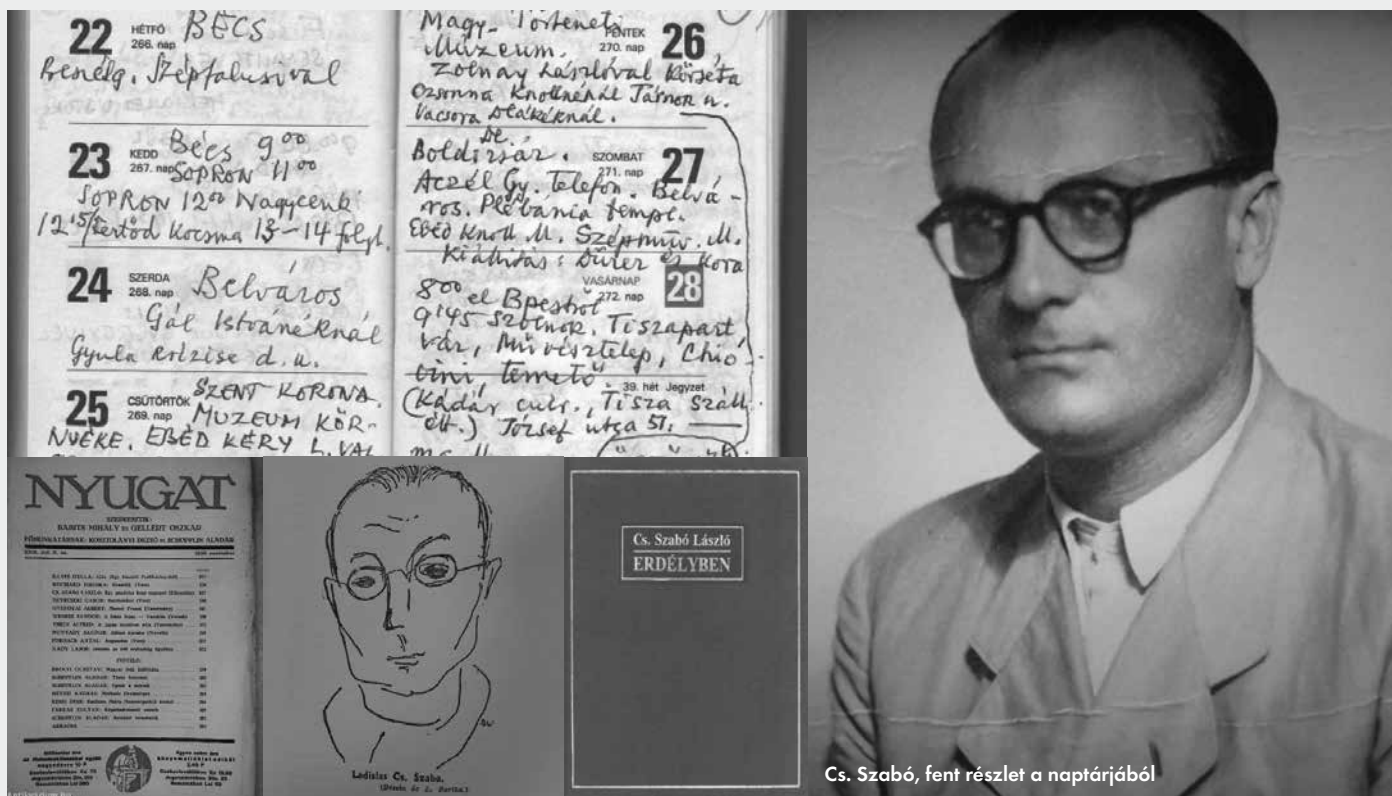
Illyés Gyula, Illyés Mária és Cs. Szabó László

is beszélhessen a vasárnapi műsorban. Akkor kezdett el az említett módon már felderített, élményszinten elsajátított művekről, kiállításokról előadni, ezeknek a BBC-adásoknak a szövegét később kiegészítette, feldúsította, s így születtek azok az esszék, amelyek aztán az emigrációs sajtóban, később pedig itthon is megjelentek. Jelentékeny alkotásoknak tartom őket, tapasztalatom szerint Magyarországon ezeket nem tartják művészettörténeti munkáknak, és ezt a műfajt nem is igen művelik. Esszének nevezem őket, de az bizonyos, hogy ezek az írások olyan alapos tárgyi tudásra és olyan alapélményre épülnek, amelyek nem jellemzik mindegyik, általában esszének nevezett írást.

Kodolányi Gyula: – Ebben a tekintetben Angliának termékenyítő hatása lehetett rá. Ha az ő rokonait keressük, akkor azokat a nagy brit művészettörténészeket kell számba vennünk, akik kortársak voltak, részben, mint Kenneth Clark. Valami ilyen komplexitás az övé, de még ezen is túlmenő, hiszen ő író volt, ahogy mondtam, és az írónak sokkal tágabb és nagyobb dimenziójú világból nézett mindent. Talán hozzátehetek még annyit mindenhez csendben, hogy a feleségem tiszteletbeli keresztapjának tekintette magát, és a családjunk így is tekintette őt. Ez számunkra szellemileg is és érzelmileg is különösen fontosá teszi az alakját – de nem vagyunk iránta elfogultak. Úgy érzem, hogy sem ő, sem Szabó Zoltán nincsenek eléggé jelen a mai magyar szellemi életben. Több tekintetben is a múltfelejtés állapotában van a mai magyar szellemi élet. Azt hihettük volna, hogy mint valami óriási kincsekre, ráveti magát a magyar értelmiség ezeknek az óriásoknak az életművére, de sajnos – ahogy feleségem is mondta – ez nem történt meg. Nagyon tudtak hatni életükben, mert a nyugati rádióadások zavarása fokozatosan alábbhagyott a Kádár-korszakban, és akkor nem kevesen hallgatták ezeket a rádióállomásokot. Képzelnék el, mit adott itthoni eszmélésünknek és mit jelentett az, hogy a kultúráról, de az élet jelenségeiről is a BBC-ben Cs. Szabó Lászlót lehetett hallgatni, és hogy a világtörténelmi események kommentárjait a Szabad Európa Rádióban részben Szabó Zoltán olvasta fel, illetve ő írta. A többi kiváló író – Márai is – mind dolgoztak ezekbe a Magyarországon nagyon-nagyon sokat hallgatott – hivatalosan elhallgatott – rádióadásokba.

◆ Szerkesztette: Illyés Mária

Curriculum vitae

(OSZK – Magyar Életrajzi Lexikon anyaga alapján)

Szabó László, Csekefalvi, Cs. Szabó – Baumgarten-díjas író: Budapest, 1905. november 11. – Budapest, 1984. szeptember 28. Apai ágon székely, anyai ágon erdélyi szász családból származott. Gyermekkorát Kolozsvárott töltötte, Erdély Romániához csatlakozása után települt át szüleiével Budapestre. 1925–26-ban Párizsban volt ösztöndíjas. 1935 és 1944 között a Magyar Rádió irodalmi osztályának vezetője volt, progresszív irodalmunk képviselői az ő jóvoltából kaptak ott szót. A Nyugat köréhez csatlakozott, ugyanakkor a Válaszban és később a Magyar Csillagban is jelentek meg írásai. Az ún. „esszéíró nemzedék” képviselőjeként tartották számon. Esszéi részben útirajzok, ezekben nyugat-európai élményeiről, az ott tapasztalt változásokról számolt be. Ilyenek *Hét nap Párizsban*, *Doveri átkelés* és *Fegyveres Európa* c. kötetei. *Levelek a száműzetésből*, *Magyar néző* és *Haza és nagyvilág* c. kötetében a magyar és a nyugati irodalomról, művészetről közölt tanulmányokat. 1936-ban jelent meg *Egy gondolat bánt engemet* c. első elbeszélése, ebben Petőfi egy általa elképzelt párizsi utazásának legendáját beszélte el. *Apai örökség*, *A kígyó* és *Szerlem* c. kötetei kultúrtörténeti tárgyú esszénovellákat, analitikus jellemrajzokat tartalmaznak. *Erdélyben* c. tanulmányában a visszatért erdélyi területek múltjáról és jelenéről tett személyes vallomást. 1941-ben Makkai Lászlóval együtt *Erdély öröksége* címmel tíz kötetben rendezte sajtó alá az erdélyi magyar emlékiratirodalom válogatását. *Három költő* címmel Byron, Shelley és Keats verseiből állított össze antológiát. Az 1944-es német megszállás után lemondott állásáról, Balatonföldváron, majd Budán bujkált. 1945 után a Képzőművészeti Főiskola újonnan alapított művelődéstörténeti tanszékének vezetője lett, 1946–47-ben hosszabb nyugat-európai tanulmányutat tett. 1946-ban jelent meg *Két part* c. esszékötetete, 1947-ben *Márvány és babér* c. gyűjteménye az Itáliának szentelt versekből. 1948 végén tanulmányútra Olaszországba utazott, s nem tért vissza. Kezdetben Rómában és Firenzében élt, majd 1951-ben Londonban telepedett le, s az angol rádió magyar osztályának munkatársaként dolgozott. Írásai ettől kezdve a Látóhatárban, illetve Új

Látóhatárban, a Katolikus Szemlében és az Irodalmi Újságban jelentek meg. 1958-ban felvette a brit állampolgárságot. 1972-ben nyugalomba vonult. 1953-ban Rómában jelent meg *Magyar versek Aranytól napjainkig* c. terjedelmes antológiája, amely az emigrációban élő magyarság fiatalabb nemzedékeinek nevelésében töltött be igen fontos szerepet. Az emigráció szellemi életének egyik vezetőjeként tevékenykedett, sokat utazott, számos előadást tartott különböző nyugati magyar mozgalmak és irodalmi körök összejövetelein. Londonból figyelemmel kísérhette a nyugat-európai, főként az angol, a francia és az olasz kulturális életet, emellett számat vehetett a hazai eseményekkel. Úti tapasztalatairól kitűnő esszéikben számolt be: *Téli utazás* c. műve személyes hangú útirajz, *Halfejű pásztorbot* c. könyvében görögországi, *A nyomozás* c. kötetében „szentföldi” tapasztalatait örökítette meg. *Római muzsika* címen útirajzokat és művelődéstörténeti esszéket adott közre. *Hunok nyugaton* c. kötetében a háború után Nyugat-Európában tett utazásának emlékeit elevenítette fel. *Ország és irodalom* c. könyvében magyar irodalomtörténeti tanulmányokat jelentetett meg, ezekben vitába szállt a hivatalos hazai felfogással. *Petőfikék* címen két irodalomtörténeti esszét közölt. *Két tükör közt* c. kötetében részben hazai írókkal: Illyés Gyulával, Weöres Sándorral, Pilinszky Jánossal készített interjúit, részben a vele készült beszélgetéseket gyűjtötte egybe. *Irgalom*, majd *Vérző fantomok* c. kötetében elbeszéléseit rendezte sajtó alá. *Félszáz ének és egy játék*, ill. *Pokolbornac* c. költeményeit, *A gyanúlanok* c. hangjátékait, *Hűlő árnyékban* c. pedig önéletrajzi írásait és interjúit adta ki. A hetvenes években vetődött fel először valamelyik könyvének hazai megjelentetése. 1980 tavaszán a Nagyvilág közölte *Dickens-napló* c. esszéjét, ez év őszén látogatott haza először. Ezt követően többször is idehaza járt, és beutazta az országot. Sorra jelentek meg könyvei: 1982-ben *Alkalom* című esszéválogatása, majd *Közel s távol* és *A kígyó* c. novelláskötete, az *Őrök*, a *Görögökről* és a *Shakespeare* c. tanulmánykötetete. Legendás könyvtárát a sárospataki református könyvtár, levelezését és iratanyagát a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi. Végakarata szerint Sárospatakon temették el. ♣